

MIODRAG JOVANOVIĆ

BAROK U
SRPSKOJ
UMETNOSTI

Beograd
2012
DERETA

Barok je u srpskoj umetnosti bio primetno zastupljen iako zbog istorijskih preduslova nisu naglašenije i jedinstveno izražene neke važne tipološke pretpostavke. O tome svedoče i osmatranja i tumačenja proširene naučne discipline vizuelne kulture, a da se ne dovode u sumnju prethodni istorijsko-umetnički pogledi na, u stvari, složen svet umetnosti baroka, i kao stila i kao epohe, ponikao i izrastao u državotvorno i verski kompaktnim društvenim celinama, posle humanističkog preporoda osnaženog zapadnog hrišćanstva. Njegovi vrhunci iz XVII veka odjekivali su tokom XVIII veka srednjom i istočnom Evropom, donoseći prenaplašavanje progresivno odmaklog reformatorskog i kontrareformatorskog Zapada, a, na drugoj strani, potcenjivanje konzervativnosti poslevizantijskog Istoka, kao i realnosti razvoja pravoslavnog, čak i turskog baroka.

Važni doprinosi utvrđivanju osobenosti i vrednosti baroka u srpskoj umetnosti prerasli su u temeljnu barokologiju. U njoj su nezaobilazna saznanja Milana Kašanina i Veljka Petrovića, saopštena u njihovim kapitalnim knjigama o srpskoj umetnosti u Vojvodini i o dva veka srpskog slikarstva. Nadovezivale su se studije specijalizovanih barokologa: Radmile Mihailović o uticaju zapad-

*Saborna crkva
Vaznesenja Gospodnjeg,
Temišvar (levo)*

noevropske umetnosti na srpsko slikarstvo XVIII veka; o osnovnim problemima srpskog baroka Miodraga Kolarića; o dobu baroka Pavla Vasića; o srpskoj grafici, portretima, mrtvoj prirodi u XVIII veku Olge Mikić i Dinka Davidova; o baroknom slikarstvu u Sremu Mirjane Lesek; o srpskoj umetnosti između 1690. i 1740. Ljiljane Stošić; o celinama srpskog baroka u tomovima Dejana Medakovića; o srpskom baroknom slikarstvu Miroslava Timotijevića.

TEODOR KRAČUN,
Hristos i Samarićanka, oko
1780, ulje na dasci, detalj
– Galerija Matice srpske
(GMS), Novi Sad
(levo)

DUŠAN MIHAILOVIĆ,
Iscljenje slepog, 1958,
kopija po S. Teneckom, ulje
na platnu, detalj – GMS,
Novi Sad

Detalj ikonostasa,
manastir *Bodani*

Na početku XXI veka, naučnoistraživačke opservacije životnog miljea srpskog naroda u XVIII veku temelje se na sazreloj objektivnosti pozivanja na svekoliike okolnosti u kakvima je ogromnom duhovnom energijom branjeno objedinjavajuće nacionalno ime. Rasterećeno potreba da se dovodi u sumnju i realnost geopolitičkog, geografskog, etničkog, veroispovednog definisanja srpskih zemalja, oblasti u kojima su tokom XVIII veka opstajali Srbi. Kada je, na primer, Andrija Zmajević, mecena baroknog Perasta, poneo titulu „nadbiskupa Kraljevstva Srbije“, ili kada je Austrija imala vlast na području Beograda, do Čačka, Zapadne Morave, između

Drine i Timoka, pod imenom Kraljevina Srbija. Delu Podravine i Podunavlju pripada odrednica Austrija, Ugarska, dok Vojvodina, sem samoproklamovanja 1848. godine, u teritorijalnom i državno-pravnom smislu ne postoji pre 1945. godine. Zbog toga je nedovoljno artikulirano definisanje vojvođanskog baroka u XVIII veku.

Rasejan na tlu tri međusobno zaraćene države: Osmanske imperije, Austrijskog carstva i venecijanske republike, srpski narod je sticajem okolnosti bio pripadnik tri zakona – pravoslavne, katoličke i islamske veroispovesti. Bez jedinstvenog životnog prostora, prinuđeni na podaništvo dvojici inovernih monarha, duhovno i kulturno Srbi su, ipak, bili povezani, kao etnarsima vođeni velikodostojnicima tradicionalno svoje pravoslavne crkve. Zahteve srpskih naručilaca opsluživali su i pripadnici drugih nacionalnosti – Nemci, Rusi, Ukrajinci, Rumuni, Cincari, Makedonci, kao što je činjenica

da ni Srbi nisu bili isključivo ortodoksnog opredeljenja, nego i grkokatolici (unijati) ili rimokatolici. Kao da se sudbonosno ponovio XIII vek kada se svetosavska, nemanićka Srbija opredeljivala između Istoka i Zapada. Ni u XVIII veku, razvejanom srpskom narodu nije se dogodilo da ne prepozna ponude zapadnoevropske kulture baroka, sa razumljivim razlikama u mestimičnosti ili obimnosti evropeizacije, pozapadnjavanja, pod hipotekom shvatanja o postvizantijskoj inertnosti Istoka. Proisticao je utisak da je usvajanje baroknog predvodio napredniji mladi građanski stalež „habzburških Srba“, izrazitije od, reklo bi se, „osmanskih Srba“, pod znatno širim geografskim okriljem u jurisdikciji Srpske pravoslavne crkve, tokom XVIII veka, još uvek najvećeg naručioca umetničkih dela. Zabranivši rad neukim „bogomazima“, ona nije osporavala njihovu ikonografsku ispravnost nego nedostatak zanatske veštine. Kompatibilno baroknoj retrospektivnosti Zapada, Crkva je bodrila srpski mediavelizam, nacionalnu tradiciju, veru i nacionalno ime. Promene takvih karakteristika uočljivo su se dešavale u zamašnom rasponu od jednog veka, između Velike seobe Srba 1690. i Temišvarskog sabora 1790. godine, sa značenjem prelomnosti i prihvaćenog kao doba baroka u srpskoj vizuelnoj kulturi, odnosno u istoriji

JOVAN POPOVIĆ,
Sveti jevanđelist Jovan,
1761, Saborna crkva u
Segedinu

HRISTOFOR ŽEFAROVIĆ,
Bogorodica izvor života,
1745, bakrorez – GMS,
Novi Sad

likovnih umetnosti u užem smislu. Takve osobenosti i dubine srpsku arhitekturu, slikarstvo, skulpturu i grafiku, u strukturalnom, morfološkom, fenomenološkom i stilskom pogledu, sa zakašnjenjem ali trajno, usmerile su tekovinama moderne zapadnoevropske umetnosti.

Opravdano se ukazuje na paradoksalnost ulaska srpskog naroda neposredno iz srednjeg veka u moderno doba, bez stupnja humanizma i manirizma. Sa dvovekovnom cenzurom „turskog perioda“ kada su nastavili da deluju graditelji i slikari u čijim je delima ostvarivano dostojanstveno gašenje srednjovekovlja, samo delimično okrnutog dodirima renesanse italokritske škole. Politički i ratni potresi u drugoj polovini XVII veka i u početnim decenijama XVIII veka neminovno su ostavljali posledice na Balkanskom poluostrvu. Najpre neuspelo osmansko osvajanje Beča 1683. godine, potom munjeviti prodor Austrijanaca do Makedonije, pa povlačenje, natrag na sever, prouzrokovali su nestabilnost granice između dve imperije. Na osnovu mira sklopljenog u Sremskim Karlovcima 1699, ona je presećala deo Panonije, dok se odredbama mirovnog ugovora iz Požarevca 1718. godine teritorija Austrije usekla u oblasti južno od Save i Dunava. Konačno, Beogradskim mirom, 1739. godine, za više predstojećih decenija granicu su utvrđivali tokovi Save i Dunava. Čvrsto ustrojena, austrijska Vojna granica postala je dodatni bedem odbrane evropskog hrišćanstva od novih prodora islama. Pravoslavni srpski živalj na teritoriji Habzburške monarhije nije više strepeo od islamizacije, ali se našao pred pritiskom katoličkog prozelitizma. Predvodnici doseljavanja – patrijarsi Arsenije III i Arsenije IV, potom kao karlovački mitropoliti – posle vojnopolić-

HRISTOFOR ŽEFAROVIĆ,
Sveti Dimitrije, oko 1740,
tempera na dasci – GMS,
Novi Sad (desno)

kih obrta ne više samo duhovni zaštitnici, nego i politički vođi Srba nastanjenih u Crnoj Gori, Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj, zapadno od Une, u Slavoniji, na Vojnoj granici i još dublje, ka Gornjoj zemlji, do Jegre, Sentandreje, Ostrogona, Đura, Arada i Lipove. Jedno etničko jezgro srpskog naroda seobama je trajno okrnjeno, drugo ojačalo veze sa Ugarskom zasnovane još u srednjem veku. Preostalo je ulaganje energičnih napora da se poštuju od cara 1690. dobijene Privilegije, a da ne ugroze vitalni opstanak i kulturni život, sada snažen specifičnim istorizmom. U XVIII veku, u eposi baroka, bio je to egzistencijalni

Srpska saborna crkva,
1748, na glavnom trgu u
Temišvaru

